

*Варіна Ганна Борисівна,
старший викладач кафедри практичної психології
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького*

До постановки проблеми. Професійно важливі якості особистості, безумовно, зумовлюють формування, розвиток, поглиблення, розширення, як в процесі здобуття відповідної освіти, так і безпосередньо в контексті самої трудової діяльності. Разом з тим, успішність вибору професії багато в чому визначається вихідними особистісними передумовами для її здійснення. Іншими словами, завдяки взаємодії наявних ресурсів і придбаних у професійному середовищі ми можемо отримати кваліфікованого і компетентного фахівця. В іншому випадку виявляється протиріччя між особистістю і діяльністю, що не дозволяє якісно вирішувати професійні завдання, з одного боку, і отримувати задоволення від самої діяльності в якості її суб'єкта, з іншого [6]. В умовах розбудови національної системи освіти особливого значення набуває проблема формування професіоналізму особистості та діяльності майбутнього психолога. Зміна традиційної парадигми освіти на гуманістичну, особистісно-орієнтовану (Є.В. Бондаревська, В.В. Серіков, Н.І. Пов'якель, І.Д. Бех) вимагає перегляду низки положень щодо освітніх цілей. Завдання традиційної системи освіти, яке складається у виробленні у студента знань, умінь, та навичок, не відповідає тій реальності, з якою має справу сучасна людина [2]. Сьогодні застосування загальноосвітніх і професійних знань є творчим завданням, розв'язуваної кожен раз в неповторній ситуації. Саме тому існуючі запити сучасного українського суспільства та ринку праці вимагають від майбутнього фахівця у галузі практичної психології високого професіоналізму, професійної стійкості, як здатності вирішувати виробничі питання у мінливих, нестабільних та стресогенних умовах, та конкурентноспроможності.

Аналіз стану розробленості проблеми в спеціальній літературі. Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури та наукових досліджень сучасних вчених свідчить, що проблема формування професійної стійкості як компоненту професіоналізму майбутніх практичних психологів у сучасному культурно-освітньому просторі ще не знайшла свого належного науково-методичного вирішення. Однак певна теоретико-методологічна база для вирішення цих завдань вже створена. Так, вимоги до особистості майбутніх фахівців у галузі психології, особливостей підготовки кадрів цього профілю, створення моделі майбутнього професіонала, представлені в працях зарубіжних (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Р.Мей та ін.) і вітчизняних (Г. Абрамова, О. Бондаренко, М. Боришевський, Л. Бурлачук, Н. Зубалій, Н. Коломінський, С. Максименко, В. Моргун, В. Татенко, Т. Тітаренко, М. Савчин, В. Семиченко, Н. Чепелева, Т. Яценко, І.Д. Бех, І.С. Булах та ін.) науковців. Вони зазначають, що основним інструментом впливу психолога, крім інтеріоризованих знань та вмінь, виступає його особистість, головним компонентом якої є сформований на високому рівні професіоналізм [1].

На актуальності проблеми формування професіоналізму та професійної стійкості майбутнього психолога наголошують українські дослідники С.В. Васильовська, Ж.П. Вірна, В.В. Власенко, П.П. Горностаї, Л.В. Долинська, В.І. Карікаш, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, В.А. Семиченко, Л.Г. Терлецька, Л.І. Уманець, Т.Н. Щербакова та ін. З аналізу психологічної літератури (В.Е. Чудновський), основних положень концепції психологічної стійкості особистості (Є.П. Крупник) і експериментальних досліджень, присвячених даній проблемі (С.П. Крупник, Н.А. Ларіна, Є.М. Лебедева, Р.А. Тагірова, Т.Б. Сизова), випливає, що якість психологічної та професійної стійкості характеризує зрілу особистість, що має високий рівень інтелектуальної й етичної культури, високорозвинені професійні здібності, вміння регулювати власні психічні стани в різних стресогенних умовах праці. Це зумовлює рідкість, якщо не унікальність професійно стійкої особистості [7]. Однак вивчення наукової літератури з проблеми формування професіоналізму свідчить про відсутність досліджень щодо процесу та моделі формування основних компонентів професіоналізму в сучасних умовах ВНЗ.

Проблематика роботи. Оптимізація процесу набуття професіоналізму в умовах сучасного культурно-освітнього простору майбутніми практичними психологами можлива за рахунок реалізації цілісної системно-структурної програми їх цільової підготовки, максимально наближеної до діяльності. При цьому ступінь професіоналізму практичного психолога значною мірою залежить від розвитку їх діалогічності, духовної і рефлексивної сфер, що забезпечує їх професійний рівень і особистісно-професійний потенціал. Усвідомлення майбутнім практичним психологом співвідношення вимог професії зі своїми особистісними властивостями спонукає до конструювання власної особистості в рамках професіоналізації і створює умови для конструювання себе як професіонала.

Професіоналізм майбутнього фахівця - це не лише досягнення їм високих професійних результатів, не тільки продуктивність праці, але неодмінно і наявність психологічних компонентів - внутрішнього ставлення особистості до праці, стан її психологічних якостей [3].

А. К. Маркова виділяє дві сторони професіоналізму.

1. Стан мотиваційної сфери професійної діяльності людини (які мотиви спонукають фахівця, який сенс має в його житті професійна діяльність, яку мету він особисто прагне досягти, наскільки він задоволений працею і т.д.);

2. Стан операціональної сфери професійної діяльності особистості – це ті засоби, які використовує особистість (її трудові дії, прийоми професійного мислення та ін), і ті ресурси, які вона вкладає (професійна свідомість, професійні здібності і т.д.) для втілення наявних мотивів. Операціональна сфера професіонала включає його професійно важливі якості, без яких неможливо успішне здійснення практичної діяльності [4].

Саме до операціональної сфери діяльності ми й відносимо професійну стійкість особистості, тобто таке злиття фахівця зі своєю професією, коли професійна діяльність стає для людини «трудовою домінантою» [5, с.40].

Таким чином, проблематикою роботи виступає необхідність виокремлення та дослідження моделі професійної стійкості майбутнього фахівця в якості конструкту професіоналізму.

Основна мета роботи полягає у визначенні та дослідженні компонентів моделі професійної стійкості в якості конструкту професіоналізму майбутнього фахівця, й виокремленні шляхів формування професійної стійкості у умовах існуючого культурно-освітнього простору.

Матеріали експериментального дослідження. У результаті теоретичного аналізу нам удалося виявити в структурну модель професійної стійкості майбутнього практичного психолога.

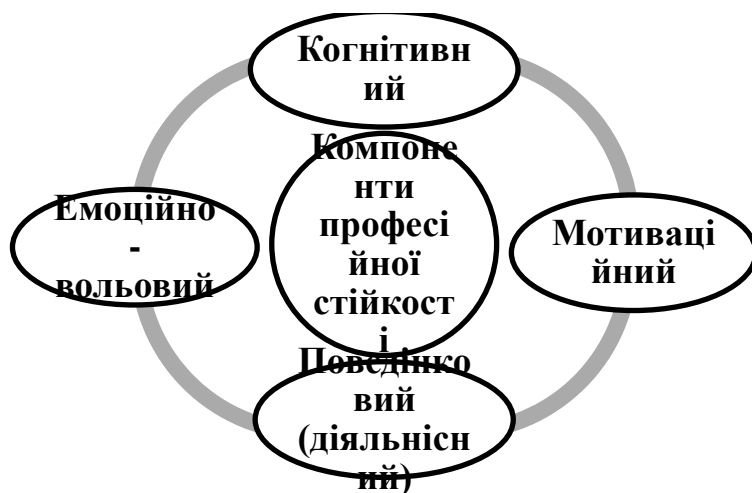

Рис. 1 Модель професійної стійкості майбутнього практичного психолога на основі акмеологічного підходу

Констатуючий експеримент з дослідження окремих компонентів професійної стійкості майбутнього фахівця проводився на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Україна) серед студентів 1-5 курсів спеціальність «Практична психологія», «Біологія. Практична психологія» та Володимирського державного університету імені Олександра Григоровича та Миколая Григоровича Столетових (Росія) серед студентів 1-5 курсів спеціальність «Психологія», спеціалізація «Клінічна психологія». Вибірка рандомізована в обсязі 140 студентів.

В результаті обробки першої методики «Вивчення мотивації навчання у вузі» за трьома шкалами виявлені домінуючі мотиваційні компоненти.

Таблиця 1

Вивчення мотивації навчання у ВНЗ (до корекційної роботи)
N= 140

Мотиви навчання у ВНЗ	Кількість студентів	
	Абсолютна кількість	Процентне співвідношення (у %)
Здобуття знань	29	20,4
Оволодіння професією	41	29,8
Отримання диплому	70	49,8

Аналіз статистичних даних, представлених у таблиці 1 показав, що домінуючим у студентів виявляється мотив «отримання диплому» (49,8%), тобто прагнення здобути диплом при формальному засвоєнні знань, що безпосередньо пов'язано з соціально-економічним положенням сучасного українського суспільства та гострими проблемами працевлаштування за фахом. Лише у незначній кількості опитуваних виявлені прагнення до здобуття знань (20,4%) та оволодіння професією та сформувати професійно важливі якості (29,8%), що зумовлено бажанням до професійної самореалізації та самоактуалізації майбутніх фахівців у галузі практичної психології.

З метою виявлення домінуючих мотивів вибору студентами професії психолога, що зумовлює ставлення майбутніх фахівців до цієї професії, ми використовували методику «Мотиви вибору професії».

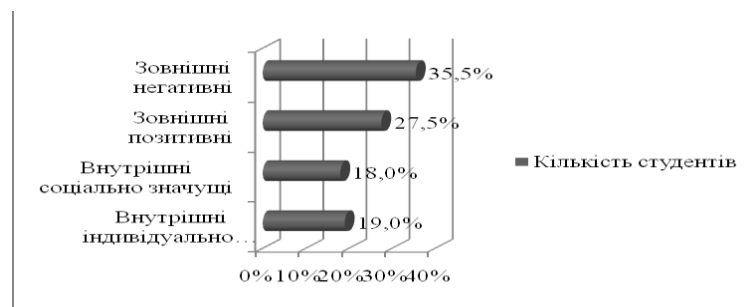
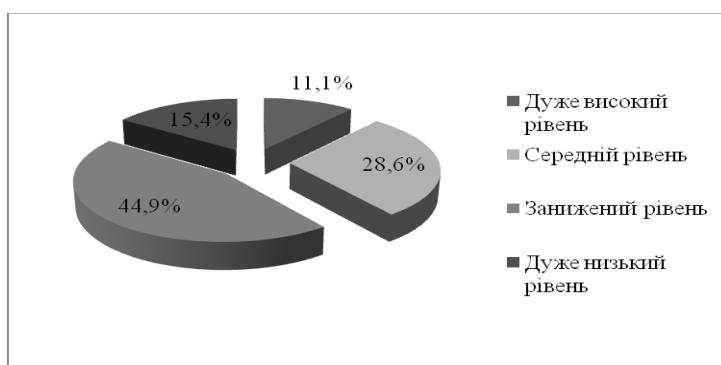

Рис. 2 Визначення мотивів вибору професії (до корекційної роботи)

Відповідно до даної методики, простежується тенденція домінування у студентів зовнішнього негативного мотиву (35,5%) (тобто невизначеність, відсутність внутрішнього особистісно значущого сенсу вибору професії). Для 27,5% досліджуваних основним виявлено зовнішній позитивний мотив, тобто орієнтація на зростаючу соціальну значущість, і разом з нею привабливість, професії практичного психолога. Лише у 19% студентів виявлено орієнтацію на самореалізацію внутрішнього потенціалу, на отримання задоволення від процесу професійної діяльності; та у 18% - прагнення професійно зростати, приносити користь людям, з метою здобуття соціальної значущості.

У більшості опитаних виявлений занижений рівень розвитку емпатійних здібностей (44,9%), у 15,4% - дуже низький рівень. Ефективність емпатії знижується за рахунок того, що більшість студентів намагається уникати особистих контактів в умовах прогресу інформаційних технологій та віртуального спілкування, вважає недоречним виявляти цікавість до іншої особистості, переконав себе спокійно ставитися до переживань і проблем оточуючих. Подібні умонастрої різко обмежують діапазон емоційної чуйності і емпатичних сприйняття. У 28,6% проявляється середній рівень розвитку емпатійних здібностей та у 11,1% - високий рівень. Серед цих опитаних домінує емоційний

канал емпатії. Фіксується здатність емпатуючого входити в одну емоційну "хвилю" з оточуючими - співпереживати, бути спільником. Емоційна чуйність у даному випадку стає засобом "входження" в енергетичне поле партнера. Зрозуміти його внутрішній світ, прогнозувати поведінку і ефективно впливати можливо тільки в тому випадку, якщо відбулася емоційне підстроювання. Співучасть і співпереживання виконують роль сполучної ланки.

Рис. 3 Діагностика рівня емоційних здібностей (до корекційної роботи)

З метою виявлення представленості основних типів професійної спрямованості особистості була проведена методика «Опитувальник діагностики типу спрямованості особистості практичного психолога».

Рис. 4 Діагностика спрямованості особистості практичного психолога (до корекційної роботи)

В процесі математичної обробки кількісних даних виявлено:

- у 49,3% опитаних домінує прагматичний тип спрямованості, тобто системою домінуючих потреб є плани і успіхи в виконанні особистістю діяльності, інакше кажучи, особистість орієнтується на конкретні результати своєї діяльності, які, в свою чергу, визначають особистісну цінність і значимість.

- у 24,4% - егоцентричний тип спрямованості, тобто цілі, інтереси, потреби особистості носять, переважно, егоїстичний характер і займають центральне місце в ієрархії цінностей. Спілкування з іншими людьми має, як правило, маніпулятивний і споживчого відтінку, характеризується відсутністю справжнього, непідробного інтересу до співрозмовника. Егоїсти центровані на своїх особистих переживаннях, не здатні вийти за їх межі.

- у 15,2% - гуманістичний тип спрямованості особистості, тобто цілі, інтереси і потреби інших людей набувають першорядного значення. У спілкуванні такі люди толерантні, автентичні, емпатійні.

- у 11,1% - екзистенціональний тип, тобто домінуючою потребою виступає потреба у внутрішній діяльності, яка характеризується високим рівнем самоаналізу, прагненням до самовдосконалення та самореалізації.

З метою діагностики таких психічних станів як: тривожність, фрустрація, агресивність, ригідність була проведена та проаналізована методика тест «Самооцінка психічних станів» (за Айзенком).

Таблиця 2

Визначення психічних станів у майбутніх практичних психологів (до корекційної роботи) N= 140

Рівень прояву	Психічні стани (у %)			
	Тривожність (абсолютна кількість)	Фрустрація (абсолютна кількість)	Агресивність (абсолютна кількість)	Ригідність (абсолютна кількість)
Високий	23,2% (33)	26,8% (38)	38,5% (54)	19,8% (28)
Середній	58,1% (81)	62,8% (88)	44,6% (62)	59,9% (84)
Низький	18,7% (26)	10,4% (14)	16,9% (24)	20,3% (28)

Згідно з отриманими даними, рівень тривожності, фрустрації, агресивності і ригідності у більшості студентів знаходиться на середньому показнику. У тих студентів, у яких фрустрація, агресивність і ригідність знаходяться на високому рівні спостерігається низька самооцінка, уникнення труднощів і невдач, труднощі в спілкуванні з людьми, незмінність поведінки, переконання поглядів, що є перешкодою в адаптаційному процесі до сучасних умов життя, кризи і вимог суспільства відносно конкурентно спроможних фахівців в цілому.

Висновки. На підставі отриманих даних ми можемо зробити висновок, що середні показники по всіх параметрах (тривожність, фрустрація, агресивність, ригідність, професійний і соціально психологічний стрес) пов'язані: в першу чергу, з хронологічними особливостями сприйняття особою життєвих подій, тобто студенти живуть одним днем, відповідно проблеми самореалізації, працевлаштування для сучасного студента на даний момент не є першорядною життєвою проблемою; більшість студентів не володіють навичками саморозвитку та самореалізації й має занижену самооцінку, що обумовлює невизначеність, відсутність внутрішнього особистісного значущого сенсу вибору професії. Системою домінуючих потреб у більшості є плани і успіхи в виконанні особистістю діяльності, інакше кажучи, особистість орієнтується на конкретні результати своєї діяльності, які, в свою чергу, визначають особистісну цінність і значимість. Більшість майбутніх фахівців намагається уникати особистих контактів в умовах прогресу інформаційних технологій та віртуального спілкування, вважає недоречним виявляти цікавість до іншої особистості, переконав себе спокійно ставитися до переживань і проблем оточуючих. Майбутні фахівці в більшій мірі орієнтовані на здобуття диплому при формальному засвоєнні знань, що безпосередньо пов'язано з соціально-економічним положенням сучасного українського суспільства та гострими проблемами працевлаштування за фахом. Все це утруднює процес професіоналізації та формування професійної стійкості майбутнього практичного психолога, що знижує можливість ефективної професійної самореалізації та самоактуалізації у майбутній діяльності, й обумовлює розробку концептуально нової моделі процесу формування професійної стійкості в умовах сучасного культурно-освітнього простору.

Перспективами подальших досліджень в даній області виступає розробка та апробація в рамках курсу «Практикум з групової психокорекції» для студентів спеціальності «Практична психологія» та «Соціальна педагогіка. Практична психологія» психокорекційної програми з використанням сучасних психологічних технологій (арттерапія, гештальттерапія, тренінгові методи роботи з конструктивними подіями, Т-група і т.д.) «Актуалізація процесу формування професійної стійкості майбутнього практичного психолога».

Резюме. В статті розглянуті та досліджені основні компоненти професійної стійкості в контексті розвитку професіоналізму майбутнього практичного психолога. Основним інструментом впливу психолога, крім засвоєних знань та вмінь, виступає його особистість, головним компонентом якої є сформований на високому рівні професіоналізм. Виокремлено дві сторони професіоналізму: стан мотиваційної сфери професійної діяльності людини; стан операціональної сфери. У рамках теоретико-методологічного аналізу проблеми професійної стійкості психолога виявлені такі основні компоненти: когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, емоційно-вольовий. На основі емпіричного дослідження виділені домінанти, які утруднюють процес професіоналізації та формування професійної стійкості майбутнього практичного психолога, що обумовлює розробку концептуально нової моделі процесу формування позитивної професійної стійкості в умовах сучасного культурно-освітнього простору. **Ключові слова:** професіоналізм, професійна стійкість, Я-концепція, культурно-освітній простір, мотивація, професійна спрямованість.

Резюме. В статье рассмотрены и изучены основные компоненты профессиональной устойчивости в контексте развития профессионализма будущего практического психолога. Основным инструментом воздействия психолога, кроме усвоенных знаний и умений, выступает его личность, главным компонентом которой является сформированный на высоком уровне профессионализм. Выделены две стороны профессионализма: состояние мотивационной сферы профессиональной деятельности человека, состояние операциональной сферы. В рамках теоретико-методологического анализа проблемы профессиональной устойчивости психолога выявлены следующие основные компоненты: когнитивный, мотивационный, деятельностный, эмоционально-волевой. На основе эмпирического исследования выделены доминанты, которые затрудняют процесс профессионализации и формирования профессиональной устойчивости будущего практического психолога, что обуславливает разработку концептуально новой модели процесса формирования положительной профессиональной устойчивости в условиях современного культурно-образовательного пространства. **Ключевые слова:** профессионализм, профессиональная устойчивость, Я-концепция, культурно-образовательное пространство, мотивация, профессиональная направленность.

Summary. In the article, and examined key components of professional sustainability in the context of the future development of professionalism applied psychology. The main tool to influence the psychologist but learned knowledge and skills, playing his identity, the main component of which is formed at a high level of professionalism. Highlighted two aspects of professionalism: the state of the motivational sphere of professional activity of the person, the state of the operational areas. In the framework of the theoretical and methodological analysis of the stability problems of professional psychologist identified the following major components: cognitive, motivational, activity, emotional and volitional. Based on the empirical study highlighted dominant, which complicate the process of professionalization and the formation of a professional future stability of the practical psychologist, resulting in the development of a new conceptual model of the formation of a positive professional stability in today's cultural and educational space. **Keywords:** professionalism, professional stability, self-concept, cultural and educational space, motivation, professional orientation.

Література

1. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посібник. — К.: "Академвидав", 2009. — 248с. — (Серія "Альма-матер"). — Бібліогр.: с. 244-246.
2. Бондаревская, Е.В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования / Е.В. Бондаревская // Педагогика. — 1997. — № 4. — с. 11–17.
3. Доценко Е.Л. Модель профессионального становления психолога / Е.Л. Доценко, О.С. Андреева, В.М. Просекова, Т.С. Шевцова // Психология в вузе. — 2007. — № 3. — С. 49–76.
4. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. М.: Знание, 1996. - 308 с.
5. Платонов К.К. Вопросы психологии труда.— М.: Медицина, 1970. — 264 с.
6. Сериков, В.В. Личностный подход в образовании: концепция и технологии: монография / В.В. Сериков. — Волгоград: Перемена, 1994. — 150 с.
7. Чудновский В.Э. К вопросу о психологической сущности устойчивости личности // Вопросы психологии. — 1978. — № 2. — С. 23–34.